

Waar is wie ik ben

Plaats en zelfpresentatie in de autobiografische gedichten van Gregorius van Nazianze en Ausonius van Bordeaux

MATHIJS CLEMENT

Wie ik ben, wat ik doe, van welk huis, familie en thuisland
dát schreef ik neer opdat jij, beste lezer, wie je ook zijn mag,
mij leerde kennen en mij als kennis zou koesteren¹

Ergens rond het jaar 380 na Christus pende de dichter Decimus Magnus Ausonius bovenstaande verzen neer. Het lijstje van aspecten aan de hand waarvan hij zich voorstelt, is erg herkenbaar: beroep, familienaam, ouders en land van afkomst. Dat laatste element is minder vanzelfsprekend dan het misschien lijkt. In onze moderne wereld is de natiestaat een alomtegenwoordig deel van het dagdagelijkse leven; als je je in het buitenland voorstelt dan is “ik kom van land x” bijna altijd één van de eerste dingen die je zegt. Ausonius leefde echter in een uitgestrekt imperium, het Romeinse Rijk, waar sinds de 3de eeuw van onze tijdrekening alle vrije mannelijke inwoners Romeins ‘burgerrecht’ hadden. Ausonius en zijn tijdgenoten konden zich met veel verschillende niveaus associëren, zoals hun stad van geboorte, hun provincie, maar ook bijvoorbeeld het gebied waar men dezelfde moedertaal sprak.

¹ Bijzondere dank gaat uit naar Floris Bernard voor het begeleiden van de masterscriptie die aan de basis lag van dit artikel. Casper de Jonge en Wim Verbaal dank ik voor hun scherpzinnige opmerkingen als lezers van de scriptie. Verder gaat mijn dank uit naar Kristoffel Demoen, Marco Formisano, Simon Goldhill, Helen Kaufmann, Thomas Langley, Lea Niccolai, Ineke Sluiter, Berenice Verhelst en Matthijs Zoeter voor suggesties, feedback en/of ongepubliceerd onderzoek. Kristoffel Demoen en Nina Vanhoutte dank ik ook hartelijk om een eerdere versie van dit artikel van commentaar te voorzien.

Ausonius, Praefat. 1, vv.2-4. Voor Ausonius gebruik ik de editie van Green (Green 1991), de metrische vertalingen zijn steeds van eigen hand. Voor Gregorius gebruik ik de Budé-edities (Tuilier et al. 2004; Bénin 2021) voor de langere gedichten en Waltz (Waltz 1957) voor de epigrammen.

Hoe presenteert je jezelf in een tijd waar geen nationaliteiten bestaan? In dit artikel wil ik die vraag onderzoeken op basis van twee auteurs. Ausonius van Bordeaux zal ik vergelijken met Gregorius van Nazianze. Wat beide auteurs gemeen hebben, is dat ze vaak en veel over zichzelf schreven en dat eerder in versvorm dan in proza. Bovendien reisden beide auteurs behoorlijk wat af en schreven ze daar over. Maar vooral de verschillen maken de vergelijking interessant. Gregorius' geboortestad Nazianze lag in het hoofdzakelijk Griekssprekende oosten van het Romeinse Rijk (in het hedendaags Turkije), terwijl Ausonius uit de Gallische stad Bordeaux (*Burdigala*)² afkomstig was, deel van het westen van het Rijk waar Latijn dominant was. Er is een bredere tendens binnen het onderzoek naar de late oudheid om Latijns- en Griekstalige auteurs meer en meer met elkaar te vergelijken. Bovendien is het in een artikel met plaats als centrale onderzoeksfocus relevant om verschillende delen van het Romeins imperium in ogenschouw te nemen. Daarnaast is er ook een belangrijk persoonlijk verschil tussen Ausonius en Gregorius. Ausonius was vermoedelijk wel christelijk, maar geloof heeft een zo goed als verwaarloosbare invloed op zijn werk. Gregorius daarentegen kreeg na zijn dood de eretitel 'de Theoloog' toebedeeld; hij wijdde zijn leven aan Christus en verdedigde, als priester en later als bisschop, met vuur de Drie-eenheid tegenover 'ketterse' doctrines. Dat verschil in geloof lijkt misschien niet onmiddellijk relevant voor de onderzoeksvraag, maar, zoals we zullen zien, speelt het christendom een belangrijke rol in de presentatie van plaats.

In dit artikel wil ik tonen hoe Ausonius en Gregorius plaatsverwijzingen niet zozeer als simpele weergaves van autobiografische feiten gebruiken, maar ze ook retorisch inzetten om een beeld van zichzelf te schetsen. Eerst geef ik een korte inleiding tot het leven van beide auteurs, waarna ik een selectie van hun gedichten bespreek.

Ausonius en Gregorius: een korte schets

Decimus Magnus Ausonius zag het levenslicht in Bordeaux, rond het jaar 310 (Sivan 1993: 166–67 n. 3). Bordeaux stond vooral bekend om zijn universiteit. Op een paar eeuwen had de onbeduidende provinciestad naam verworven als lokaal intellectueel centrum (zie bv. Yaceczko 2021: 25). Aan vaderszijde stamde Ausonius waarschijnlijk af van Griekse of Keltische migranten die naar Gallië waren geëmigreerd (zie Hopkins 1961, Green 1990: 312). Als argumenten voor een mogelijke niet-Gallische afkomst aan vaderskant wijzen de zonet vermelde onderzoekers naar de naam 'Ausonius', die zich als 'westerling' laat vertalen, en naar de opvallend goede kennis van het Grieks die de

² Waar een courante moderne plaatsnaam bestaat, zal ik in dit artikel de hedendaagse variant gebruiken.

auteur had. Bovendien blijft Ausonius opvallend stil over zijn grootvader aan vaderskant, ook in gedichten die specifiek over zijn familie gaan, wat een extra argument voor een niet zo prestigieuze afkomst zou kunnen zijn. Na een gedegen opleiding in Bordeaux en Toulouse ging Ausonius aan de slag aan de universiteit van Bordeaux, waar hij als professor actief zou blijven tot de jaren 360 (Booth, 1982). Zijn carrière als grammaticus bracht hem enig aanzien en zorgde ervoor dat hij op latere leeftijd naar Trier trok om daar onderwijs te verstrekken aan de zoon (en troonopvolger) van toenmalig keizer Valentinianus (zie Aull 2017: 132). Die taak als opvoeder bracht niet alleen prestige mee, maar deed hem ook klimmen op de ambtelijke ladder. Na verschillende benoemingen kreeg hij in 379 de hoogste prestigepost aangeboden: het consulaat, een functie die Ausonius herhaaldelijk vermeldt in zijn werken (Aull 2017: 134). Na zijn pensioen trok hij zich terug op zijn landgoederen rond Bordeaux, waar hij zich op het schrijven van brieven en gedichten concentreerde. Zijn sterfdatum lag vermoedelijk ergens in de jaren 390 (Green 1990: xxxi–xxxii).

Gregorius werd, waarschijnlijk een twintigtal jaar na Ausonius (McGuckin 2001: vii), geboren in een heel andere regio van het Romeinse Rijk. Nazianze maakte deel uit van de provincie Cappadocië. Een echt goede reputatie had de regio niet. In een anoniem epigram van latere datum hoopt een dichter bijvoorbeeld dat de hele wereld niet ten onder gaat door te “Cappadoceren” (“ὄφρα μὴ αὐτὸς / κόσμος ὀλισθήσῃ καππαδοκιζόμενος”, A.P. 11.238, editie Aubreton 1972). Binnen Cappadocië was Nazianze dan ook nog eens een onbeduidende stad; met Bordeaux zou het stadje de competitie niet kunnen aangaan.

In tegenstelling tot Ausonius kwam Gregorius uit een vrij vooraanstaande familie. Zijn vader – ook Gregorius genaamd – bekleedde een belangrijke lokale positie en bekeerde zich rond zijn huwelijk tot het christendom; Gregorius’ moeder Nonna kwam wel uit een christelijk nest (van Dam 2003b: 41–42). Niet lang na zijn huwelijk werd Gregorius’ vader bisschop van Nazianze (Elm 2012, 50). Zoon Gregorius genoot een uitstekende opleiding die hem van Nazianze naar Iconium, Cappadocisch Caesarea, Caesarea Maritima, Alexandrië en uiteindelijk ook Athene bracht (Watts 2008: 79). Athene, in die tijd nog steeds het intellectuele centrum van de Griekstalige wereld, was zonder twijfel de kers op de taart.

Gregorius’ vader vroeg zijn zoon in 361 om priester van Nazianze te worden, iets wat de laatste afdeed als ‘tirannie’, aangezien hij een meer teruggetrokken kloosterleven verkoos (Gallay 1943: 72–73). Het hoogtepunt, maar tegelijk ook het dieptepunt van Gregorius’ carrière vormde zijn periode in Constantinopel. Gregorius aanvaardde het aanbod om een geloofsgemeenschap te leiden in de nieuwe hoofdstad (McGuckin 2001: 229–39). In 381 nam Gregorius er deel aan het Tweede Oecumenische Concilie. Toen de voorzitter, een zekere Meletius, stierf, werd Gregorius verkozen om het concilie voor te zitten (van Dam 1995: 132). Het werd geen succes. Er viel geen consensus te

bereiken over de benoeming van de bisschop in Antiochië en tot overmaat van ramp deed de laattijdig aangekomen delegatie uit Egypte de weinige voortgang teniet. Men stelde nu zelfs de legitimiteit van Gregorius als voorzitter in vraag (McGuckin 2001b: 350–69). Gregorius nam ontslag en trok zich terug op zijn familielandgoed in Cappadocië, waar hij zich op schrijven toelegde (Bernardi 1995: 235–37). Hij stierf vermoedelijk rond het jaar 390 (Daley 2006: 24–25).

Epigrammen uit het vaderland

Zowel Gregorius als Ausonius schreven niet alleen langere gedichten, maar penden ook een behoorlijk aantal epigrammen neer. Bij Gregorius gaat het vooral om gedichten die een overleden persoon herdenken (zie Simelidis 2019: 634). Ausonius schreef naast een collectie ‘zuivere’ epigrammen (die vooral gebaseerd zijn op oudere Griekse en Latijnse voorbeelden), ook enkele gedichtenreeksen die dan wel niet standaard met de naam epigram worden aangeduid, maar formeel en inhoudelijk erg sterk lijken op grafgedichten (zie Szelest 1975: 157–58). Uit die gedichtenreeksen interesseert ons hier de *Professores*, een reeks korte herdenkingsgedichten gewijd aan overleden professoren retoriek uit zijn thuisstad Bordeaux.

Ausonius en de professoren van Bordeaux

Ausonius opent de ode aan zijn collega-professoren met een eerbetoon aan een zekere Minervius (Prof. 1, vv.1–6):

Primus Burdigalae columen dicere, Minervi,
 alter rhetoricae Quintiliane togae.
 illustres quondam quo praeceptore fuerunt
 Constantinopolis, Roma, dehinc patria,
 non equidem certans cum maiestate duarum,
 solo sed potior nomine, quod patria.

Eerst noem ik jou, Minervius, als de zuil die Bordeaux schraagt,
 een nieuwe Quintilianus qua redenaarskunde.
 Met jouw lessen verleende je vroeger beroemdheid aan steden:
 Constantinopel, Rome, ten slotte je thuisland
 dat dan misschien niet meestreed om grootsheid met die
 eerstgenoemden,
 maar zijn kracht uit zijn naam haalde, want ’t was je thuisland.

Niet Rome, niet Constantinopel is de plaats waaraan Minervius de meeste roem verleende, maar wel Bordeaux, want dat was zijn “vaderland” (“patria”). Met die eerste verzen kondigt Ausonius de aanpak en het onderwerp van zijn gedichtenreeks aan. Ook de concurrentie tussen Constantinopel, Rome en Bordeaux lijkt door haar prominente plaats programmatisch van aard. Minervius wordt op gelijke voet geplaatst met de beroemdste professor retorica uit de oudheid, Quintilianus, een vergelijking die de culturele uitstraling van Bordeaux moet onderlijnen. Minervius gaat in concurrentie met de grote namen, net zoals Bordeaux in concurrentie gaat met de grote steden, een concurrentie die te winnen valt (vergelijk ook vv.13-20 in dit gedicht). Stad en persoon zijn nadrukkelijk met elkaar verweven: Minervius is de “zuil” (“columen”, v.1) waarop de stad steunt, een vergelijking die nog voorkomt – zowel in Latijnse als Griekse literatuur – als een middel om lokale roem te verankeren.³

De grotere status van Bordeaux komt ook het beeld van de auteur ten goede. Ausonius is niet te beroerd om zelf ten tonele te verschijnen. In hetzelfde openingsgedicht stelt hij (vv.9–12):

mille foro dedit hic iuvenes, bis mille senatus
 adiecit numero purpureisque togis,
 me quoque: sed quoniam multa est praetexta, silebo,
 teque canam de te, non ab honore meo.

Duizend studenten schonk hij het forum, en nog eens tweeduizend
 aan de senaat en de klasse van purperen toga’s.
 Ik was hier ook bij, maar daar ik slechts één iemand ben onder velen⁴
 zwijg ik en zing ik van jouw eer, niet van de mijne.

Deze verzen leggen Ausonius’ dubbele agenda bloot: de lofredes op zijn voormalige collega’s vormen ook een amper verholen lof op zichzelf (vergelijk Szelest 1975: 159). Bovendien laten ze hem toe om Gallië, en dan vooral Bordeaux, centraal te plaatsen. Ausonius wijst er op dat de roem van Minervius het pad effende voor zijn opvolgers, waaronder uiteraard Ausonius zelf. De naam en faam van Minervius geeft glans aan de stad en haar intellectuele gemeenschap. Die dynamiek is duidelijk doorheen het hele werk. Zo verbindt Ausonius bijvoorbeeld ook in het afrondend gedicht van de *Professores* lokale liefde en aanzien (Prof. 25, vv.1-10):

Quos legis a prima deductos menide libri,
 doctores patriae scito fuisse meae,

³ Zie bv. Seneca, *Troades*, v.124; Catullus, *Carmina*, 64, v.26; Basilius, *Epistulae* 28.1. Zie ook Langley 2021: 130.

⁴ De interpretatie van vers 11 is omstreden. Een alternatieve vertaling is “omdat mijn senaatscarrière een uitgebreid onderwerp is”, cf. Green 1991: 331.

grammatici in studio vel rhetoris aut in utroque,
 quos memorasse mihi morte obita satis est.
 viventum illecebra est laudatio: nomina tantum
 voce ciere suis sufficiet tumulis.
 ergo, qui nostrae legis otia tristia chartae,
 eloquium ne tu quaere, sed officium,
 quo claris doctisque viris pia cura parentat,
 dum decora egregiae commeminit patriae.

Weet dat allen die vanaf de wrok van mijn boek in een lijst staan,
 professoren geweest zijn, hier in mijn thuisland,
 in grammatica, in retoriek, of in beide domeinen.
 Hen na hun dood een vermelding te geven volstaat me.
 Lof is begeerlijk voor levenden, maar voor wie rust in een tombe
 is het voldoende om luid diens naam te aanroepen.
 Dus, wie dit triestige niemendalletje leest in mijn werken,
 zoek geen retorische kracht, maar een blijk van waardering
 waar ik beroemde geleerden respectvol mijn liefde in toonde
 en tegelijk mijn uitmuntende thuisland vereerde.

Het woord “wrok” wordt hier gebruikt als synoniem voor “aanhef”, parallel met het beroemde eerste woord van de *Ilias*; “μῆνις”. Die interactie met de Griekse literaire traditie is erg interessant – het is immers de enige plaats waar het Griekse woord op die manier in een Latijnse tekst gebruikt wordt (zie Green 1991: 362). Op die manier benadrukt de auteur zijn eigen kunnen als professor retoriek, want waar gestorvenen genoeg hebben aan een vermelding, is voor levenden eer wél aantrekkelijk. Bovendien beklemt toont Ausonius ook de kracht van de dichter: hijzelf kiest wie roem waard is. Interessant genoeg zien we eenzelfde thema terugkeren bij Gregorius, met een even sterke focus op het thuisland, al gaat het bij Gregorius wel om de stad Nazianze én de regio Cappadocië, terwijl het bij Ausonius louter om Bordeaux ging.

Gregorius en de redenaars van Cappadocië

Gregorius’ epigrammen zijn overgeleverd als achtste boek van de zogenaamde *Anthologia Palatina*. Zijn collectie wordt door veel herhaling gekenmerkt. Terugkerende thema’s zijn bijvoorbeeld de dood van zijn moeder Nonna en de veroordeling van grafscanders. Een kortere, maar eveneens erg interessante cyclus vormen de epigrammen gewijd aan een neef van Gregorius, Euphemius. Euphemius studeerde net als zijn broer Amphilochus bij de beroemde redenaar Libanius (Hauser-Meury 1960: 71). Hij stierf jong, op twintigjarige leeftijd (ibid.). Euphemius’ vroege dood staat centraal in de aan hem gewijde

epigrammencyclus. Belangrijk hierbij is het contrast tussen roem bij leven en herinnering (het epigram) bij dood, een contrast dat we kennen uit Ausonius' bovenvermelde afsluiter van de *Professores*. Een interessant voorbeeld vormt *Anthologia Palatina* 8.121, waar de twee broers samen ten tonele worden gevoerd:

Ἦν δυὰς ἦν ἱερή, ψυχὴ μία, σώματα δισσά,
 πάντα κασιγνήτω, αἶμα, κλέος, σοφίην
 υἱέες Ἀμφιλόχου, Εὐφήμιος Ἀμφιλόχος τε,
 πᾶσιν Καππαδόκαις ἀστέρες ἐκφανέες.
 Δεινὸν δ' ἀμφοτέρους Φθόνοσ ἔδρακε· τὸν μὲν ἄμερσε
 ζῶῃς, τὸν δ' ἔλιπεν ἤμισυν Ἀμφίλοχον.

't Was een gezegend duo met enkele ziel, maar twee lijven,
 broeders in alles, in bloed, in roem en in wijsheid,
 Euphemius en Amphilochochus, de zonen van Amphilochochus,
 die in heel Cappadocië blonken als sterren.
 Afgunst viseerde hen beiden: de ene ontnam ze het leven,
 van Amphilochochus, de andere, bleef slechts de helft heel.

Gregorius kon geen duidelijkere metafoor vinden voor de lokale roem van het broederpaar dan lichtgevende sterren. Het duo is niet alleen verenigd in hun broederliefde, maar ook in het aanzien dat ze in hun regio genieten. De koppeling tussen aanzien en vaderland is een terugkerend thema in de epigrammen van Gregorius. Bij Euphemius komt er nog een extra element bovenop die lokale roem: de jongeling was niet enkel thuis in de Griekse literatuur, maar ook in de Latijnse, zoals Gregorius in een ander gedicht aangeeft (*A.P.*, 8.123, v.2). Hierdoor beklemtoont Gregorius ook dat de “ster van Cappadocië” verder reikte dan enkel Cappadocië. Net zoals bij Minervius in het corpus van Ausonius heeft lokale roem een brede impact. Dat Euphemius en Gregorius uit dezelfde streek afkomstig zijn, is geen bijkomstigheid. In een epigram aan de vader van Euphemius en Amphilochochus, eveneens Amphilochochus genaamd, (*A.P.* 8.135) prijst Gregorius hun gemeenschappelijke vaderstad Nazianze: ook al is het maar een kleine stad, ze bracht wel een grote man (namelijk Amphilochochus) voort. En toen hij stierf, zo stelt Gregorius, “stierf 't retorische vuur mee, / net als de roem van zijn thuisland, een kraambed van aanzien” (vv.3-4).

Net zoals bij Ausonius zijn de roem van een stad en de roem van haar inwoners onlosmakelijk verbonden. Dat Gregorius, zelf ook niet onbeholpen in retoriek, eveneens uit dat “kraambed van aanzien” (“ἀριστοτόκου”) Nazianze kwam, suggereert ook dat Gregorius net als Ausonius de herinnering aan anderen gebruikt voor de presentatie van zichzelf. In de epigrammencyclus weet Gregorius een netwerk van lokale kennissen te creëren die uitblonken bij leven

en lof verdienden na de dood. Het mag geen toeval zijn dat Gregorius zelf in dat netwerk centraal staat – als het immer latent aanwezige middelpunt dat kiest wie wel en wie niet het herinneren waard is.

Zowel Ausonius als Gregorius gebruiken de referentie aan lokale roem als een retorisch middel om de uitstraling te vergroten van hun thuisstad én van henzelf. Bij Ausonius bleek bovendien dat die zelfpresentatie een opvallend Grieks element inhield door zijn origineel gebruik van het woord voor wrok (“μῆνις”) in het slotgedicht van zijn *Professores*. Wanneer we dat combineren met de afwisseling tussen Grieks en Latijn in een aantal van Ausonius’ andere gedichten en het feit dat bepaalde van zijn epigrammen op Griekse originelen gebaseerd zijn, lijkt dat erop te wijzen dat Ausonius zich ten minste ten dele in de Griekse literaire traditie wou inschrijven. Bij Gregorius is dergelijke kruisbestuiving niet merkbaar.

Een nadrukkelijke gelijkenis tussen Gregorius en Ausonius vormt daarentegen de zelfpresentatie als dichter die de macht heeft om (voormalige) inwoners een ereplaats toe te kennen in de thuisstad. Zowel Gregorius als Ausonius plaatsen zich centraal in een lokaal netwerk. Wie schrijft die blijft, lijkt het devies, en de blijvers zijn niet alleen diegenen die in de herinneringsgedichten zijn opgenomen, maar ook (en misschien vooral) diegenen die de herinneringen gedicht hebben.

Van zwervers en steden

In het volgende hoofdstuk staan niet langer de korte herdenkingsgedichten centraal, maar wel de langere metrische gedichten van Ausonius en Gregorius. Hierbij gaat bijzondere aandacht uit naar de gedichten met autobiografische inslag.

Gregorius de migrant

Gregorius’ bekendste en meest uitgebreide autobiografische gedicht staat bekend als *Over mijn leven* (*Εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον*, Carmen II.1.11). Het gedicht werd vermoedelijk aangevat kort na zijn dramatische ervaringen in Constantinopel (zie hierboven) en wordt traditioneel gelezen als een directe reflectie op die gebeurtenissen (zie bv. Bernardi 1995: 322–25). Het is echter ook een retorische compositie: vanuit Cappadocië probeerde Gregorius nog steeds invloed uit te oefenen op de elite in Constantinopel.

In het begin van het gedicht introduceert Gregorius zich aan zijn publiek (vv.17-19):

ἀκούσατ' ἄνδρες, ἀνδρὸς ἀψευδεστάτου
καὶ πολλὰ μοχθήσαντος ἐν πολλαῖς στροφαῖς,
ἐξ ὧν ὑπάρχει καὶ τὸ γινώσκειν πλέον.

Aanhoor een leugenvrije man, u mannen.
In tal van wendingen doorstond hij leed,
iets waaruit zelfs nog meer te leren valt.

De verzen geven niet alleen een indicatie van het retorische karakter van het gedicht, ze roepen daarenboven een bepaald beeld van Gregorius op. In verzen 18-19 maakt Gregorius een nadrukkelijke intertekstuele verwijzing – misschien zo nadrukkelijk dat commentatoren het niet de moeite vonden er op te wijzen – naar de openingsverzen van de Odyssee. De zelfpresentatie als een nieuwe Odysseus is niet zonder belang, want tot op zekere hoogte valt ook Gregorius' levensverhaal vol tegenslagen te lezen als een odyssee.

In een redevoering die uit ongeveer dezelfde periode dateert (zie Mossay 1981: 115–20) vraagt Gregorius retorisch: “Zullen ze me wegzetten als vluchteling (“φυγόπατριν”)? [...] Is er voor mij dan misschien een vaderland dat afgebakend is, voor mij voor wie alles en niets een vaderland is?” (Or. 26.14). Dat citaat wijst op een terugkerend thema in Gregorius' werken: de plaats waar je vandaan komt is niet zo belangrijk, want uiteindelijk is het echte vaderland van de goede christen toch het hemelse Jerusalem. Het zou echter verkeerd zijn om Gregorius zomaar neer te zetten als een christelijke universalist zonder enige band met een specifieke plaats. In veel van zijn werken benadrukt hij zijn afkomst uit Nazianze en Cappadocië, zoals we reeds zagen in de epigrammen. Bovendien spreekt hij zelf altijd over een middenweg tussen ascetisme en civiele participatie (zie bijvoorbeeld vv.310-311 in dit gedicht). Desalniettemin vormt de zelfvoorstelling als een ontheemde zwerver volgens mij een cruciaal, maar ondergewaardeerd aspect van het gedicht *Over mijn leven*.

In het eerste deel van Gregorius' autobiografisch gedicht beschrijft de auteur zijn jeugd en opvoeding. Over één aspect van zijn jonge jaren blijft hij opvallend stil: Gregorius laat het na om te specificeren waar hij geboren is. Nochtans verwachten we aan het begin van biografische teksten in de oudheid een vermelding van de geboorteplaats van de geportretteerde (zie Hägg en Harrison 2012: 4). In een iets eerder geschreven autobiografie die misschien als inspiratie voor Gregorius diende (zie Storin 2019: 16), opent de redenaar Libanius bijvoorbeeld wel met een beschrijving van zijn geboortestad Antiochië (Or. 1.2).

Pas wanneer Gregorius inscheept naar Athene om daar te gaan studeren, specificeert hij zijn plaats van vertrek (Alexandrië, v.128). Gregorius' studen-tenjaren in Athene krijgen in wat volgt dan wel erg veel aandacht. Is zijn ver-zwijging van Nazianze een poging om zichzelf meer voor te stellen als onge-bonden migrant? Het is op z'n minst opvallend dat Athene en niet Cappadocië

zoveel nadruk krijgt. Gregorius onderlijnt hiermee ook zijn band met Basilius, een streekgenoot en medestudent in Athene die een invloedrijke kerkleider zou worden. Met Basilius deelde hij alles in Athene, stelt Gregorius, en ze waren een duo dat “niet onbekend was in Griekenland” (“ξυνωρις ἡμεν οὐκ ἄσημος Ἑλλάδι”, v.228).

Dat vers lijkt geïnspireerd op Euripides’ *Ion* (v.8) waar Athene als setting van het toneelstuk wordt aangekondigd. Het duo dat alles deelt en roem verwerft in heel de Griekse wereld doet bovendien denken aan het epigram over de broers Euphemius en Amphiloehus dat we eerder bespraken. Zowel de intertekstuele verwijzing als de vermelding van het roemrijke ‘Atheense’ duo helpt Gregorius om zijn band met Athene in de verf te zetten. Het 4de-eeuwse Athene was dan ook een onmiskenbaar educatief centrum. Door zich met de stad te associëren als ware het een soort tweede vaderland, claimt Gregorius extra cultureel kapitaal en nuanceert hij zijn gebondenheid aan Nazianze en Cappadocië – die zoals gezegd niet de allerbeste intellectuele reputatie hadden.

Met spijt in het hart keert Gregorius terug naar Nazianze. Hij spreekt hier voor het eerst over zijn vaderland (“πατρίς”, v.259) dat hem terugriep. Hij geeft een dubbele motivatie voor zijn vertrek uit Athene: zijn ouders werden er niet jonger op en het leek hem een goed idee om te “filosoferen” – een term waarmee Gregorius vaak spirituele terugtrekking bedoelt – in zijn thuisland, aangezien “bijna geen plaats onder de zon vromer is (“πίσται κρατοῦσα τῶν ὑφ’ ἡλίῳ σχεδόν”, v.260). Het is interessant dat Gregorius bij de eerste expliciete verwijzing naar zijn vaderland dat zo nadrukkelijk beredeneert: het is niet zomaar het vaderland dat hem terugroept, zoals v.259 lijkt te suggereren (“het vaderland trok me terug”). Eerder dan een ‘klassiek’ gevoel van trouw aan zijn stad, benadrukt Gregorius zijn wens om zich spiritueel te ontplooiën in een centrum van vroomheid en zijn plichtsbesef ten aanzien van zijn ouders.

Over die plicht laat Gregorius zich niet altijd positief uit. Dat zijn vader hem verplicht om hem bij te staan in de kerk, terwijl Gregorius eerder in ascetische afzondering geïnteresseerd was, kan in zijn autobiografie op niet veel sympathie rekenen. Kwaad op de ‘tirannie’ van zijn vader, doet Gregorius in niet mis te verstane bewoordingen afstand van alles wat bij het vaderland hoort. Hij vlucht naar Pontus waar hij een tijd met Basilius in een kloostergemeenschap zal leven. Hij haast zich, zo stelt hij in het gedicht, om zich vrij te maken “van vrienden, ouders, thuisland en verwanten / zoals wanneer een mug een koe orjaagt” (“φίλων, φουσάντων, πατρίδος, γένους λυθείς / ὡς οἱ μύωπι τῶν βοῶν πεπληγότες”, vv.349-350). Ook al zal Gregorius na relatief korte tijd buigen voor de druk en naar Nazianze terugkeren, dat doet geen afbreuk aan de voorstelling van zijn vlucht naar Pontus als een vlucht uit het vaderland. De wens om zich van het vaderland te bevrijden verwoordt Gregorius nog nadrukkelijker verderop in zijn autobiografie. Na het overlijden van zijn beide ouders, wil hij naar eigen zeggen echt een teruggetrokken leven gaan leiden (vv.419-422):

εἰ δ' ἐκλίποιεν οἱ τεκόντες τὸν βίον
 κάμοι τὰ πράγματα' ἐκλιπεῖν ἅπας λόγος
 ὡς ἂν τι κερδάναιμι τῆς ἀνεστίου
 ζῶης πολίτης ῥᾶστα ὢν παντὸς τόπου

Wanneer mijn ouderpaar was heengegaan
 wou ik één ding: 'k liet alles achter mij
 om meer te halen uit een thuisloos leven,
 dan werd ik eender waar gemakkelijk burger.

De manier waarop Gregorius zich hier voorstelt als een wereldburger lijkt niet alleen te verwijzen naar het christelijk ideaal van onthechting, maar is vermoedelijk ook geïnspireerd op de kosmopolitische filosofie van de Cynici (zie Jungck 1974: 170, Patapios 2018). Dat kosmopolitisme past in de wens van de Cynici om zich te ontdoen van alle overbodige conventies, dus ook van de conventies van een bepaalde *polis*. Dat Gregorius de mosterd deels bij de Cynici haalde, bewijst ook één van zijn redevoeringen waar de Nazianzer zijn tijdgenoot Maximus 'de Cynicus' prijst als een burger van de wereld ("πολίτης [...] τῆς οἰκουμένης ἀπάσης", editie Mossay 1981), want – zo argumenteert Gregorius – "de Cynische school doet niet aan het trekken van kleine grenzen" (Or. 25.3, zie ook Langley 2021: 138–39).

Wanneer Gregorius zijn aankomst in Constantinopel beschrijft, doet hij dat opvallend genoeg niet vanuit zijn eigen standpunt, maar wel vanuit de religieuze gemeenschap die neerkijkt op de 'zwerfer' uit Cappadocië (vv.696-702):

Οὐ γὰρ φορητὸν ἄνδρα τὸν πενέστατον,
 ῥικνόν, κάτω νεύοντα καὶ δυσείμονα,
 γαστρὸς χαλινοῖς, δάκρυσιν τετηκότα
 φόβῳ τε τοῦ μέλλοντος, ὡς δ' ἄλλων κακοῖς,
 οὐδ' εὐφυῶς ἔχοντα τῆς προσόψεως,
 ξένον, πλανήτην, γῆς σκότῳ κεκρυμμένον
 τῶν εὐσθενούντων καὶ καλῶν πλέον φέρειν.

't Viel niet te dulden dat de armste man,
 die slecht gekleed liep, krom en neergebogen,
 door vasten en door tranen uitgeteerd
 alsook door angst voor wat nog komen zou
 en door het kwaad van anderen; met lelijk
 gelaat; een vreemde, nachtelijke zwerfer,
 dat hij meer waard bleek dan wie mooi en sterk was.

Zowel in de epigrammen als in dit gedicht zagen we hoe Gregorius de kleinheid van Nazianze ombuigt in een voordeel. Net omdat het zo klein is, blijkt het een hecht en onbedorven bolwerk van geloof. Stelt Gregorius zichzelf hier ook voor als zwerver om zijn nadelen als ‘vreemdeling’ in de hoofdstad van het Oost-Romeinse Rijk om te buigen in een voordeel? Dat lijkt althans de suggestie in meerdere van zijn redevoeringen.

In zijn redevoering Or. 26 die ik hierboven al kort aanhaalde, suggereert hij dat we allemaal migranten zijn wanneer we geloven in een hemels vaderland. In Or. 33 doet hij beroep op een reeks van Bijbelse voorbeelden van ‘migranten’. Was Paulus bijvoorbeeld ook geen reiziger? Thomas kwam toch ook niet uit India, waar hij volgens de legende ging preken (zie Knobler 2017: 57–58)? Die parallellen lijken erop te wijzen dat een zelfpresentatie als ‘vreemde’ niet per se negatief dient te zijn. Zoals Betlehem klein is, was ook Nazianze klein. Die tendens past ook binnen de theologie van Gregorius. Hij stelt zichzelf immers niet alleen vaak voor als navolger van Jezus en andere cruciale kerkfiguren (cf. Hofer 2013), maar legt ook sterk de nadruk op wat hij *theosis* noemt: een proces waarbij geloof wordt gezien als het imiteren, zelfs het ‘worden’ van God. Door te claimen dat hij geen nood heeft aan een aards vaderland en door aan te duiden dat hij hiermee in de voetsporen treedt van enkele illustere voorbeelden, weet Gregorius zijn eigen leven voor te stellen als dat van een heilige in wording (vergelijk McLynn 1998). Kortom, Gregorius stelt zich niet zomaar voor als een tweede Odysseus: zijn zelfpresentatie als migrant is ook een bewuste strategie om spirituele autoriteit te claimen.

Ausonius de reiziger

Waar Gregorius zich voorstelt als een bijna-heilige, is het zelfbeeld bij Ausonius nadrukkelijk civiel. Een belangrijk verschil tussen Gregorius en Ausonius is bovendien dat die laatste geen uitgebreide autobiografie schreef, ook al is er in veel van zijn gedichten een belangwekkende autobiografische ondertoon. Wat beide auteurs wel delen, is hun zelfvoorstelling als individuen die niet aan één stad gebonden zijn.

Eén van die gedichten met autobiografische ondertoon is een intrigerend werk waarin Ausonius een lijst met steden tot poëzie heeft verheven: de *Ordo urbium nobilium* (*Rangorde van roemrijke steden*). Rome is de eerste stad in het lijstje, Bordeaux de laatste. Het ordeningscriterium is onduidelijk, maar dat er een bepaalde volgorde in de catalogoog zit, lijkt wel zeker. Zo vechten stad nummer twee en drie (Constantinopel en Carthago) bijvoorbeeld om de tweede plaats (vv.2-14). In het gedicht is er een beweging merkbaar van steden van imperiaal belang (zoals Rome en Milaan) naar steden met een persoonlijke link (allemaal Gallische steden) (zie Beck 1969: 39-55). Doorheen het gedicht

lopen twee belangrijke rode draden die de afzonderlijke steden thematisch verbinden. Ten eerste is er Rome, een stad die zelf maar één vers toebedeeld krijgt, maar voor zowat alle steden een belangrijk referentiepunt vormt. Een groot aantal van de steden wordt immers nadrukkelijk voorgesteld als een concurrent of een kleine versie van de hoofdstad (vergelijk Scappaticcio 2016: 144).

Er is nog een tweede rode draad die het hele gedicht overspant, maar vooral opduikt naar het einde van het gedicht toe: het thema van een stad die te lang verzwegen bleef. Capua, Trier en de laatste vijf steden worden aangekondigd als steden die niet vergeten mogen worden. De wens om steden niet te vergeten wijst op een belangrijk element van het gedicht. De herhaling zorgt immers voor een opbouw naar Bordeaux, de stad waarbij het motief het meest nadrukkelijk is uitgewerkt (vv.128-132):

*Impia iamdudum condemno silentia, quod te,
o patria, insignem Baccho fluviisque virisque,
moribus ingeniisque hominum procerumque senatu,
non inter primas memorem, quasi conscius urbis
exiguae immeritas dubitem contingere laudes.*

Lang reeds keur ik de oneervolle zwijgzaamheid af die jou, mijn vaderland trof – vermaard door je wijn, je rivieren, je mensen, 't gedrag en 't verstand van je inwoners, en je senaat vol bekenden, dat ik jou dus niet bij de eersten vernoemde, alsof ik bang was om jou, me bewust van je schaal, te veel lof te bezorgen.

Ausonius thematiseert het selectieproces: het is per slot van rekening de dichter die beslist welke steden niet te verzwijgen, net zoals dat het geval was bij Ausonius' lijst van professoren. Door de steden bovendien in een opbouw te plaatsen van breed bekend naar persoonlijk verbonden, bereidt Ausonius doorheen het gedicht de slotverzen voor, verzen die zonder enige twijfel de beroemdste van het gedicht zijn (vv.163-168):

*hic labor extremus celebres collegerit urbes.
utque caput numeri Roma inclita, sic capite isto
Burdigala ancipiti confirmet vertice sedem.
haec patria est, patrias sed Roma supervenit omnes.
diligo Burdigalam, Romam colo. civis in hac sum,
consul in ambabus: cunae hic, ibi sella curulis.*

Nu rest de laatste taak: de roemrijke stedenlijst sluiten. Net zoals het glansrijke Rome de kop van de lijst kreeg, zo koos Bordeaux voor de andere top van het dubbele podium.

Dit is mijn thuisland, maar Rome staat boven eender welk thuisland.
 'k Hou van Bordeaux, maar Rome vereer ik, 'k ben burger in de ene,
 consul in beide. Hier staat mijn wieg, maar daar staat mijn ambtsstoel.

Het slot vormt een bezegeling van de elementen die doorheen het gedicht verweven zijn. Zo gaf ik hierboven al aan dat Rome altijd op de achtergrond aanwezig is. Nog meer dan Carthago, dat zowel tegen het oude en het nieuwe Rome (i.e. Constantinopel) de duimen moest leggen (v.10), meer nog dan Capua, dat niet langer de allures van een nieuw Rome heeft (v.61), is Bordeaux de stad die Ausonius uiteindelijk impliciet met het begeerde epitheton 'tweede Rome' bekroont. Dat heeft een weerslag op het persoonlijke niveau. Hoewel Ausonius vermoedelijk nooit in Rome is geweest (zie Green 1991: xxv), stelt hij zijn ambt nadrukkelijk voor als Romeins. Rome is een metoniem geworden voor macht. Ausonius speelt met de onderlinge rangorde van de steden. Tel hierbij het verschil in aandacht tussen Rome (1 vers) en Bordeaux (41 verzen) en je krijgt al snel de indruk dat Ausonius zijn 'lokale' gebondenheid boven zijn 'Romeinse' wil plaatsen (zie Smolak 2021: 518; Scafoglio 2014: 407). Met de slotverzen lijkt Ausonius daarnaast ook te verwijzen naar een motief dat Cicero introduceerde, namelijk het idee van een dubbel vaderland, met de stad van geboorte als eerste vaderland en Rome als tweede (zie Cicero, *De Legibus*, II.5; Bonjour 1987: 63–64). Er hoeft echter geen tegenstelling te zijn tussen de 'twee vaderlanden': door in de laatste verzen terug te vallen op verschillende voornaamwoorden ("hac", "ambabus", "hic", "ibi") zorgt Ausonius voor een licht verwarringseffect: het is wel nog achterhaalbaar naar welke stad welk zinsdeel verwijst, maar terzelfdertijd verdwijnen de onderscheiden en worden de steden haast inwisselbaar.

Ausonius' beroemdste gedicht is ongetwijfeld zijn *Mosella*, een gedicht gewijd aan de rivier de Moezel. In 483 zorgvuldig geconstrueerde versregels beschrijft Ausonius een reis langs de Moezel, waarbij hij zichzelf niet alleen als reiziger opvoert, maar ook eindigt met een overzicht van zijn carrière tot nu toe en zijn schrijfplannen voor de toekomst.

Zowel het eerste als het laatste woord van het gedicht zijn programmatisch van toon. Openen doet Ausonius met het woord "transieram" ("ik was voorbij gekomen"). Het gaat om een eerste persoonsverteller die een reis maakte. Ook het laatste woord van de *Mosella* is opvallend. Ausonius eindigt zijn lof op de Moezel met een plechtig "ik zal je verheerlijken bij de rivaal van de zee, de Garonne" ("aequoreae te commendabo Garunnae", v.483). Door net de Garonne, de rivier uit zijn thuisstad, te kiezen is het – zoals in de *Ordo urbium nobilium* – opnieuw Bordeaux dat de eer van de laatste plaats krijgt.

Net als in de *Ordo* koppelt Ausonius een stad met imperiale status (in dit geval Trier) aan zijn 'thuisstad' Bordeaux. Ook tussen de auteur en de omgeving (zowel de natuur als de stad Trier) wordt een nadrukkelijke link gelegd,

zoals bijvoorbeeld aan het einde van onderstaand fragment (vv.18-24) waar Ausonius de rivier groet:

in speciem cum me patriae cultumque nitentis
 Burdigalae blando pepulerunt omnia visu,
 culmina villarum pendentibus edita ripis
 et virides Baccho colles et amoena fluenta
 subterlabentis tacito rumore Mosellae.
 salve, amnis laudate agris, laudate colonis,
 dignata imperio debent cui moenia Belgae.

Alles aan dat innemende zicht bracht de glans en verfijning van Bordeaux, mijn stralende thuisland, in mijn gedachten; daken van huizen die uitsteken boven de hellende oevers, bloeiende heuvels vol wijnranken en de lieflijke stroming van de Moezel die op geruisloze toon onderdoor stroomt. Wees gegroet, rivier gezegend door akkers en pachters, aan wie de Belgen hun stadsmuren danken, die 't Rijk eer betuigen.

Zoals Gregorius in zijn autobiografisch gedicht verwijst naar het Griekse reisgedicht bij uitstek, staat de *Mosella* in dialoog met de Latijnse tegenhanger, de *Aeneis*, en dan vooral het zesde boek uit dat werk, het boek waarin Aeneas de onderwereld bezoekt. De inleiding van dat zesde boek lijkt sterk op de introductie van Ausonius' gedicht. Net als voor Aeneas werkt de tocht voor Ausonius louterend; na een passage door een donker bos, ziet Ausonius de heldere Moezel. De dichter uit Bordeaux beslist hierbij nadrukkelijk om het 'wereldse' achter zich te laten voor een tocht in de natuur: rijkdom was niet meer van waarde, de verwondering over de natuur kwam in de plaats. Die afwijzing van rijkdom wordt dus, net als bij Gregorius, geassocieerd met een positie als reiziger.

Waar Gregorius naar Odysseus teruggreep als paradigmatische zwerver, kiest Ausonius voor diens Latijnse equivalent. Anders dan Aeneas is Ausonius-hetpersonage echter geen thuisloze op zoek naar een stad. Ook al is Ausonius weg van huis, zijn omgeving doet hem terugdenken aan zijn "stralende thuisland". Verderop in het gedicht volgt een opvallend gelijkaardige passage, wanneer hij in een vergelijking vertelt hoe iemand uit Campanië zou moeten terugdenken aan diens eigen thuisstreek bij het zien van de Moezel (vv.345-348).

quod si Cumanis huc afforet hospes ab oris,
 crederet Euboicas simulacra exilia Baias
 his donasse locis: tantus cultusque nitorque
 allicit et nullum parit oblectatio luxum.

Want als een vreemdeling uit de kusten van Cumae hier aankwam,
zou die geloven dat Euboïsch Baiæ ijle kopieën
aan deze plaatsen geschonken had. Zo veel glans en verfijning
weet te behagen, maar dat genoeg leidt niet tot excessen.

De parallel tussen Ausonius' ervaring en de ervaring van de 'vreemde' uit Cumae is opvallend, zeker door woordelijke herhaling tussen beide passages: het stralende Bordeaux ("cultumque nitentis / Burdigalae", vv.18-19) lijkt wel erg sterk op de glans van Cumae met "tantus cultusque nitorque" (v.347) in de passage hierboven. Maar waarom precies de link met Cumae? En wat betekent dit voor de parallel met Bordeaux? De reden lijkt vooral intertekstueel. De vergelijking met de *Aeneïs* is verhelderend (zie Görler 1969: 110). Het is immers in Cumae dat het zesde boek van Vergilius' werk begint en waar Aeneas de Sibylle leert kennen die hem meeneemt in de onderwereld. Ausonius schrijft zich dus via plaatsverwijzingen in een intertekstuele traditie in, maar weet Trier én Bordeaux ook subtiel gelijk te stellen aan enkele literaire symboolplaatsen. Meer nog: Trier heeft zelfs een streepje voor op de in de oudheid beroemde, maar mondaine badplaats Baiæ vlakbij Cumae: anders dan Baiæ is er in Trier (en dus ook in Bordeaux) niets overdadig (v.348, vgl. Gruber 2013: 227).

De driehoek Trier-Bordeaux-Cumae vormt een boeiende achtergrond voor de vergelijking tussen Ausonius en Aeneas. Ze heeft volgens mij twee interessante gevolgen. Ten eerste thematiseert Ausonius zijn status als migrant. Ook al werkte hij dan in Trier, de parallel met de 'vreemde' ("hospes") die in het Moezellandschap iets herkent van zijn of haar thuisland, bevestigt dat Ausonius in essentie ook een "hospes" blijft. Ten tweede is de versmelting van het landschap rond Trier met dat rond Cumae en Bordeaux relevant. Op een dieper niveau versmelt ook het literaire landschap van Ausonius (zijn *Mosella*) met het landschap van zijn literaire voorbeelden (vooral dan de *Aeneïs*). Op het einde van het gedicht plaatst Ausonius zichzelf expliciet in de traditie van zowel Homerus als Vergilius. Hij stelt immers dat hun poëtische bekwaamheid de Moezel misschien zelfs boven de Tiber had kunnen verheffen – ook al excuseert hij zich direct voor die suggestie (zie vv.374-379).

De verwijzing naar het Latijnse én Griekse archetype is slechts één voorbeeld van hoe Ausonius zich aan het einde van het gedicht nadrukkelijk 'kosmopolitisch' voorstelt. Zijn naam is Latijns ("nomen Latium", v.440), zijn afkomst Gallisch ("patriaque domoque / Gallorum extremos inter", vv.440-441). Zijn carrière was imperiaal (v.451), zijn genegenheid lokaal (v.449). Maar bovenal interessant: zijn cultuur is tweetalig, een dubbelzijdigheid die zich ook weer spiegelt in Trier, de Moezelstad die centraal staat in het gedicht. Voor Ausonius mag de stad zich met zowel Athene als Rome meten (vv.386-388).

Net als in de *Ordo* en Gregorius' autobiografie gaat het hier niet zozeer om Athene en Rome als reële plaatsen, maar als symbool van politieke en culture-

le macht. Door zichzelf te linken met deze plaatsen benut Ausonius de dubbele cultuurclaim ook voor zijn zelfpresentatie. Een dergelijke interpretatie sluit aan bij de thema's die we hierboven bespraken. Autobiografie is dan misschien wel niet het centrale thema van de gedichten die hier aan bod kwamen, maar Ausonius' zelfpresentatie is altijd op de achtergrond aanwezig. Bovendien bleek hoe de gedichten een beeld schetsen van Ausonius als lokaal verankerde, maar ook als kosmopolitische dichter. Hij is niet alleen een reiziger in het Moezellandschap, maar pendelt ook tussen literaire voorbeelden. De zelfpositionering van Ausonius is even literair als reëel: de auteur is niet alleen de belangrijke reiziger die het tot leraar van de toekomstige keizer schopte, het personage in zijn verhaal is ook een reiziger die de literaire voorbeelden uit de oudheid doorheen het landschap benadert.

Conclusie

In bovenstaand artikel trachtte ik aan te tonen hoe de beschrijving van plaatsen een belangrijk en betekenisvol onderdeel vormt van de autobiografisch getinte gedichten van Gregorius en Ausonius. Beide auteurs, zo bleek, gebruiken plaatsvermeldingen om hun zelfbeeld bij te kleuren. In de herinneringsepiogrammen, zo zagen we, verwijst zowel Ausonius als Gregorius naar het belang van het 'thuisland'. Beroemde inwoners verleenden hun streek roem en die roem straalde dan weer af op nieuwe generaties. De taak van de dichter was om de herinnering aan de doden levend te houden, maar die rol in de herinneringscultuur bleek ook een privilege: door zichzelf in het centrum van een prestigieus lokaal netwerk te plaatsen steeg ook het eigen prestige.

Het verband tussen plaats en zelfbeeld bij zowel Gregorius als Ausonius is echter complexer. Bij beide auteurs zagen we een tendens om zich als 'kosmopolitisch' voor te stellen. Zonder hiervoor het lokale vaderland helemaal af te zweren, benutten beiden een zelfvoorstelling als 'migrant', respectievelijk als nieuwe Odysseus en als nieuwe Aeneas. Bij Gregorius was dat deels op Cynisme, maar vooral op christelijk gedachtengoed geïnspireerd. Het versterkte immers zijn imago als ongebonden 'filosoof' die zoals God werd en hierdoor ook dichter bij God kwam. Ook Ausonius beklemtoonde zijn status als 'vreemdeling', ook al legde hij nog explicieter de nadruk op een dubbele identiteit als inwoner van Bordeaux en burger van het Rijk. Zijn meer 'universele' zelfvoorstelling geschiedde hoofdzakelijk door intertekstualiteit, via de verwijzing naar Cumae bijvoorbeeld. Daarbij kwam ook het aspect van tweetaligheid: Ausonius benutte zijn kennis van Latijn en Grieks (en van de literatuur in beide talen) ook als een strategie om zichzelf een kosmopolitisch imago toe te dichten.

Het hoeft misschien niet te verbazen dat Ausonius zichzelf net zo kosmopolitisch-imperiaal voorstelt in een gedicht waar Trier centraal staat en waarin

imperiale propaganda een belangrijke rol speelde (cf. Kenney 1984). Gelijkaardig benadrukt Gregorius zijn christelijk universalisme net in een gedicht waarin hij zich als een heilige in wording wil voorstellen. Dat we bij de twee schrijvers een heel andere dynamiek krijgen in herinneringsgedichten gewijd aan persoonlijke kennissen, duidt erop dat zelfpresentatie op basis van plaats echt wel *presentatie* is en niet gewoon een feitelijk element van iemands autobiografie. De titel van dit artikel is dan ook niet helemaal ‘waar’, of beter gezegd: de plaats *waar* een auteur zich mee voorstelt wordt tot de waarheid gemaakt. Ja, plaatsen zijn belangrijk om te weten wie je bent, maar plaatsen worden ook vervormd en vergeten om te maken wie je wil zijn.

Bibliografie

Primair

- Aubretton, R. (ed). 1972. *Anthologie grecque, première partie: Anthologie Palatine*. Vol. 10: *Livre XI*. Paris: Les Belles Lettres.
- Bénin, R.-M. (ed). 2021. *Saint Grégoire de Nazianze: Œuvres poétiques*. Vol. 2: *Poèmes épistolaires (II, 2, 1-8)*. Paris: Les Belles Lettres.
- Green, R.P.H. (ed). 1991. *The Works of Ausonius*. Oxford: Oxford University Press.
- Gruber, J. (ed). 2013. *D. Magnus Ausonius, Mosella: Kritische Ausgabe, Übersetzung, Kommentar*. Berlin: De Gruyter.
- Jungck, C. (ed). 1974. *Gregor von Nazianz: De vita sua*. Heidelberg: Carl Winter.
- Mossay, J. (ed). 1981. *Grégoire de Nazianze: Discours 24-26: Introduction, texte critique, traduction et notes*. Paris: Éditions du Cerf.
- Tuilier, A., Bady, G., & Bernardi, J. (eds). 2004. *Saint Grégoire de Nazianze: Œuvres poétiques*. Vol. 1: *Poèmes personnels (II, 1, 1-11)*. Paris: Les Belles Lettres.
- Waltz, P. (ed). 1957. *Anthologie grecque, première partie: Anthologie Palatine*. Vol. 6: *Livre VIII*. Paris: Les Belles Lettres.

Secundair

- Aull, C.N. 2017. “The Letter Collection of Ausonius”, in Sogno, C., B.K. Storin, & E. J. Watts (eds), *Late Antique Letter Collections: A Critical Introduction and Reference Guide*. Berkeley: University of California Press, 131–145.
- Bernardi, J. 1995. *Saint Gregoire de Nazianze: Le Théologien et son temps (330-390)*. Paris: Éditions du Cerf.
- Bonjour, M. 1987. “Diligo Burdigalam: La patrie d’Ausone”, in Freyburger, G. (ed), *De Virgile à Jacob Balde: Hommage à Mme Andrée Thill*.

- Mulhouse: Centre de recherches et d'études rhénanes, Université de Haute Alsace, 63–70.
- Booth, A.D. 1982. "The Academic Career of Ausonius", in: *Phoenix* 36.4: 329–343.
- Daley, B.E. 2006. *Gregory of Nazianzus*. London: Routledge.
- Elm, S. 2012. *Sons of Hellenism, Fathers of the Church: Emperor Julian, Gregory of Nazianzus, and the Vision of Rome*. Berkeley: University of California Press.
- Gallay, P. 1943. *La vie de Saint Grégoire de Nazianze*. Lyon: E. Vitte.
- Görler, W. 1969. "Vergilzitate in Ausonius' Mosella", in: *Hermes* 97.1: 94–114.
- Green, R.P.H. 1990. "Greek in Late Roman Gaul: The Evidence of Ausonius", in Craik, E.M. (ed.), *"Owls to Athens": Essays on Classical Subjects Presented to Sir Kenneth Dover*. Oxford: Clarendon Press, 311–319.
- Hägg, T. & S. Harrison. 2012. "Prolegomena on biography modern and ancient", in Hägg, T. & S. Harrison (eds.), *The Art of Biography in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–9.
- Hauser-Meury, M.-M. 1960. *Prosopographie zu den Schriften Gregors von Nazianz*. Bonn: Peter Hanstein.
- Hofer, A. P. 2013. *Christ in the Life and Teaching of Gregory of Nazianzus*. Oxford: Oxford University Press.
- Hopkins, M.K. 1961. "Social Mobility in the Later Roman Empire: The evidence of Ausonius", in: *CQ* 11.3–4: 239–248.
- Kenney, E.J. 1984. "The Mosella of Ausonius", in: *G&R* 31.2: 190–202.
- Knobler, A. 2016. *Mythology and Diplomacy in the Age of Exploration*. Leiden: Brill.
- Langley, T.R. 2021. *Serving the Patris in the Roman Empire: Civic Patriotism in Basil of Caesarea, the Emperor Julian, and Gregory Nazianzus*. Doctoraatsthesis, University of Cambridge.
- McGuckin, J.A. 2001. *St. Gregory of Nazianzus: An Intellectual Biography*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press.
- McLynn, N. 1998. "A Self-Made Holy Man: The Case of Gregory Nazianzen", in: *J ECS* 6.3: 463–483.
- Patapios, A. 2018. "'Here Have We No Abiding City': From the Ancient Greek Polis to the Christian Cosmopolis", in: *Calíope: Presença Clássica* 35.1: 38–82.
- Scafoglio, G. 2014. "Città e acque nell'Ordo urbium nobilium di Ausonio", in Amato, E. (ed), *Ἐν καλοῖς κοινοπραγία: Hommage à la mémoire de Pierre-Louis Malosse et Jean Bouffartigue* (Revue des études tardo-antiques. Supplément 3). Nanterre: Textes pour l'Histoire de l'Antiquité Tardive, 405–419.
- Scappaticcio, M.C. 2016. "A proposito di aurea Roma (Auson., Ordo 1, 1)", in: *Latomus* 75.1: 143–155.

- Simelidis, C. 2019. “Gregory of Nazianzus and the Christian Epigram in the East”, in Henriksén, C. (ed.), *A Companion to Ancient Epigram*. Hoboken: Wiley-Blackwell, 633–648.
- Sivan, H. 1993. *Ausonius of Bordeaux: Genesis of a Gallic aristocracy*. London: Routledge.
- Smolak, K. 2021. “‘Vom Zentrum an die Peripherie – und umgekehrt’: Zu Ausonius, Ordo Urbium Nobilium, und Prudentius, Peristephanon”, in: *Lexis* 39.2: 511–544.
- Storin, B. K. 2019. *Self-Portrait in Three Colors: Gregory of Nazianzus’s Epistolary Autobiography*. Oakland: University of California Press.
- Szelest, H. 1975. “Lyrische Motive in Ausonius’ Sammlung: Die ‘Commemoratio Professorum Burdigalensium’”, in: *Živa Antika* 25.1-2: 156–163.
- Van Dam, R. 1995. “Self-representation in the Will of Gregory of Nazianzus”, in *JThS* 46.1: 118–148.
- Van Dam, R. 2003. *Families and Friends in Late Roman Cappadocia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Watts, E.J. 2008. *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*. Berkeley: University of California Press.
- Yaceczko, L. 2021. *Ausonius Grammaticus: The Christening of Philology in the Late Roman West*. Piscataway: Gorgias Press.